

le birlikte kitabı, İmam Ca'fer es-Sâdık'a bağlananlardan İbn Uzeyne el-Küfî'ye baştan sona kadar okuduktan sonra teslim etmiş, ardından da vefat etmiştir. Daha sonra eser, onu istinsah eden İbn Ebû Umeyr, Hammâd b. İsâ ve Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî tarafından nakledilmiştir. Abdürrezzâk b. Hemmâm'a nisbet edilen nüshanın en eski yazması 332 (943) yılında vefat eden Muhammed b. Hemmâm ve İbn Ukde ile bir yıl sonra ölen Muhammed b. Subeyh'e aittir.

Bu kitabın râvisi olarak gösterilen Ebân b. Ebû Ayyâş, Şii müelliflerine ait eserlerde "Kitâbü Süleym'i uyduran, rivayetlerine itibar edilmeyen, gerçekten zayıf bir tâbiî" olarak tanıtılmış (*A'yânü's-Şî'a*, II, 102; VII, 293; Ebû'l-Kâsım el-Hûfî, I, 141), Sünnî âlimlerine ait eserlerde de kendisinden hadis rivayet etmenin câiz olmadığı belirtilmiştir (Zehebî, I, 124-129). Süleym b. Kays 76 (695), Ebân b. Ebû Ayyâş 138 (755) yılında vefat ettiği halde Süleym'in eserinde o sırada henüz ortaya çıkmamış olan on iki imama dair rivayetler yer almaktadır. Ayrıca kitaptaki rivayetlere göre imâmet, Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali ve oğlu Hüseyin'in soyundan gelen imamlara tahsis edilmiş, Hz. Ali dört kişi dışında bütün sahâbilerin irtidat ettiğini söylemiş, ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunların yetmiş ikisinin cehennemine gireceğini, Ehl-i beyt'e muhabbet beslediğini söyleyenlerden de sadece Hz. Peygamber'in vasîsine (Hz. Ali) uyanların kurtuluşa ereceğini ifade etmiştir. Eserin içeriğinde şu iddialara da yer verilmiştir: Âhir zamanda Hz. İsâ nüzûl edecek ve on ikinci imam Muhammed b. Hasan mehdî olarak ortaya çıkacaktır. Resûl-i Ekrem vefatından önce etrafında bulunan Ehl-i beyt mensuplarına kalem getirmelerini söylemiş, kendisinden sonra müslümanların

sapkınlığa düşmemeleri için bir risâle yazdırmak istemiş, fakat Hz. Ömer (müellifin kendi ifadesiyle "ümmetin Firavun'u") buna engel olmuştur. Yine bu eserde Hz. Ali'nin, Talha ve Zübeyr'in aşere-i mübeşşere arasında yer aldığına dair rivayetin uydurma olduğunu beyan ettiği, Kur'an'da, mevcut mushaftan farklı olarak nebîlerin yanı sıra ilâhî ilhamlara mazhar kılınmış bazı kişilerin (muahaddes) de insanlara gönderildiği, on iki imamın bu kişilerden olduğu, Hz. Ali'nin Kur'an'ı mushaf haline getirmek isteyen Hz. Ömer'e kendi yanında bulunan sayfaları göndermediği ve Kur'an'ın yalnızca Ehl-i beyt mensuplarına emanet edildiği kaydedilmiştir. Resûl-i Ekrem ile Ali b. Ebû Tâlib evrenden önce yaratılmış, peygamberlerle vefîler Allah nezdindeki konumlarına Hz. Ali'nin velâyetini kabul ettikleri için ulaşmıştır. Süleym'in kitabı gerek râvisi Ebân b. Ebû Ayyâş gerekse ihtiva ettiği bir kısım bilgiler sebebiyle bazı Şîa âlimlerince de güvenilir bulunmamış, bazı âlimler ise bu az sayıda rivayetten hareketle kitabın bütünüdür uydurma sayılmayacağını dile getirmiştir (*A'yânü's-Şî'a*, II, 102-103; VII, 293-294; Ebû'l-Kâsım el-Hûfî, VIII, 219-227).

Süleym b. Kays'ın kitabında mevcut rivayetler tarihî olaylar bağlamında ele alındığında bunların III. (IX.) yüzyılın sonları ile IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıktığını söylemek gerekir. *Kitâbü Süleym*'de on iki imam teorisinden söz edilmekle birlikte İsnâaşeriyye'nin on ikinci imamı kabul edilen Muhammed b. Hasan çok sonra 255 (869) yılında doğmuştur. Süleym ve Ebân'ın on iki imamdan bahsetmesini iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Birincisi söz konusu rivayetin 260 (874) yılından sonra uydurulmuş, ikincisi de bunun Yeni Ahid'de geçen Hz. İsâ'nın on iki havârisi örneğinden (Matta, 10/5; 26/14)

hareketle Şîa'ya uyarlanmış olmasıdır. Nitekim Hz. Ali'nin soyundan gelecek olan mehdînin kıyametin kopmasından önce zuhur edeceğine ve ardından Hz. İsâ'nın gökten ineceğine dair rivayetin Sünnî kaynaklarında yer alan şeklinin de Kitâb-ı Mukaddes'teki tasvirlerle (İşaya, 11/1-10) benzerlik arzettiği görülmektedir. Öte yandan İsnâaşeriyye'nin ilk kaynaklarından İbn Şâzân en-Nisâbü'rî'nin *el-İzâh*'ında on iki imam ifadesine yer verilmemiş, mezhebin adı "Şîa" veya "Şîatü Ali" şeklinde kaydedilmiştir (s. 604-605).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 84, 99, 177; II, 133, 235; III, 120, 145; Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî* (nşr. M. Bâkir el-Ensârî), Kum 1415/1995, II, 565-710, 794, 798, 803, 823-824, 847, 856-859, 879; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 256-302; İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (nşr. Celâleddin Hüseyinî Urmevî), Tahran 1395, s. 604-605; *Bezâr, el-Bahrü'z-zehhâr* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine-Beyrut 1409/1988, II, 133, 235; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XI, 122; Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 231; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1405, III, 179; IV, 16, 173; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 275; Ebû Abdullah en-Nu'mânî, *el-Gaybe*, Beyrut 1403, s. 61; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, I, 124-129; *A'yânü's-Şî'a*, II, 102-103; VII, 293-294; Ağâ Büzürg-i Tahranî, *ez-Zer'â ilâ teşâ-nifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 152-159; XVII, 276-277; Ebû'l-Kâsım el-Hûfî, *Mu'cemü ricâli'l-hadis*, Beyrut 1409/1989, I, 141-142; VIII, 216-228; Hasan Yûsufî Eşkürî, "Ebân b. Ebî 'Ayyâş", *DMB*, II, 343-344.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

SÜLEYMAN PAŞA, Sarı

(ö. 1098/1687)

Osmanlı sadrazamı.

Bosna-Hersek kökenli olup Hersek'in Prebol kazasına bağlı Hisarcık (Mileševo) kasabasında doğdu (Akün, XIX [1980], s. 17). Babasının adı Mürüvvet'tir. Öldüğünde altmış yaşını geçmiş olduğuna göre 1038 (1628-29) yılı civarında doğduğu söylenebilir. XVII. yüzyılın ortalarında saraya alındı, bir süre buradaki Helvacıyân-ı Hâssa Ocağı'nda hizmet etti. O sırada padişah musâhiblerinden dilsiz Tavşan İbrâhîm Ağa'nın dikkatini çekti ve bir süre ona kethüdâlık yaptı. 3 Rebülâhir 1080'de (31 Ağustos 1669) divan çavuşlarının başına getirildi. Bu görevde iken Lehistan'la 18 Ekim 1672'de imzalanan Bucaş Antlaşması'nın akdinde hazır bulundu. 20 Zilkade 1083'te (9 Mart 1673) Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa tarafından sadâret kethüdâlığına tayin edildi ve onun vefatına kadar bu görevde kaldı. Görevi sırasında

Sarı Süleyman Paşa'nın Üsküdar'da yaptırıldığı cami

karşılaştığı Fransız şarkiyatçısı Pétis de la Croix kendisinden övgüyle bahseder; ayrıca onun Fransız elçisinden Osmanlı-Avusturya barışı için aracılık yapmasını istediği nakledilir (Akün, XIX [1980], s. 21). 5 Ramazan 1087'de (11 Kasım 1676) mirâhûr-ı evvel oldu. Bu sırada sel baskısına uğrayan Kâbe civarının temizlenmesi ve su yollarının tamiri için 16 Cemâziyelevvel 1092'de (3 Haziran 1681) Mekke'ye gönderildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 121). Çevresinde "Sarı Mirâhur" olarak ün yaptı. Döndükten sonra mevcut görevine haseki sultan kethüdâlığı da eklendi. Süleyman Ağa, Avusturya seferine çıkan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya Belgrad'da Kâbe anahtarını verdi ve bir samur kürkle ödüllendirildi. Aslında Süleyman Ağa, Merzifonlu'ya karşı olan ekibin içinde yer almıştı. Bunun farkında olan Merzifonlu da birçok telhis yollayarak padişahın onun katlini istemişti. Bu yüzden Viyana'da uğranılan yenilginin haberi saraya ulaşınca Dârüssaâde Ağası Yûsuf Ağa ile birlikte ellerine makrameler alıp oynadıkları, ayrıca Merzifonlu'nun idamını sağladıkları rivayet edilir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra İstanbul'daki mal varlığını tesbit etmekle görevlendirildi. Hemen ardından 9 Safer 1095'te (27 Ocak 1684) vezirlikle rikâb kaymakamlığına getirildi. 2 Rebûlâhir'de (19 Mart) Babadağı muhafazasındaki askere serdar tayin edildi ve cepheye gönderildi (Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, I, 263, 265). Bu görevi esnasında Eflak ve Boğdan voyvodalarının durumuyla yakından ilgilenmek istiyordu. Ancak o sırada Leh kuvvetlerinin hızla yaklaşması üzerine merkezden askerî yardım talep etti. Lehistan Kralı Sobieski kumandasındaki Polonya askerleriyle yapılan savaşlarda Selim Giray idaresindeki Kırım kuvvetlerinin de desteğiyle elde ettiği başarılar yıldızının parlamasına sebep oldu.

O kış Babadağı'nda geçiren Süleyman Paşa ertesi yıl Lehler'le yapılan savaşta da başarı sağlayınca şöhreti daha da arttı (Kantemir, s. 105). Edirne'ye çağrılarak o sırada rahatsız olan Sadrazam Kara İbrâhim Paşa'ya kaymakam tayin edildi (26 Kasım 1685). Son başarıları sadrazamın kıskançlığına yol açınca onun hedefi haline geldi ve İbrâhim Paşa, Süleyman Paşa'yı ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başladı. Ösek Kalesi'nin düşmesi onu Macaristan seraskeri yaptırdıysa da bu haberin yalan olduğu anlaşılınca IV. Mehmed, İbrâhim Paşa'yı azlederek yerine Süleyman Paşa'yı tayin etti (21 Muharrem

1097 / 18 Aralık 1685). Sadrazamlığa tayininde, zor malî şartlara rağmen askere ulufe verilmesinde gösterdiği başarının da etkili olduğu nakledilir. Bir başka sebep de Dârüssaâde Ağası Yûsuf Ağa'nın padişahı etkilemesi olarak gösterilir.

Süleyman Paşa'nın yaptığı ilk icraatlarından biri, savaş ve yenilgi suçlusu olarak bir süredir tutuklu bulunan Macar Prensi İmre Tököli'yi serbest bırakıp el konulan mal varlığını iade ettirmesi ve Erdel Kralı Mihály Apafiy'i kontrol altında tutmak için Yanova'ya göndermesidir. Pétis de la Croix ona devleti buhrandan kurtaracak tek adam gözüyle bakıyordu. Gerçekten Süleyman Paşa, bir yandan sefer hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da yabancı elçilerle dostluk ilişkilerine önem veren icraatlar yapıyor, bu arada maliyeyi güçlendirerek askerin maaşının düzenli verilmesi için çaba gösteriyordu. Sefer hazırlıklarını merkezde sürdürebilmek için Avusturya serdarlığına Sarhoş Ahmed Paşa'yı getirtti, ancak padişahın da katılımıyla yapılan meşveret toplantısında bizzat kendisinin serdâr-ı ekrem olması kararlaştırıldı. Merkezde güvendiği adamı Şatır Receb Paşa ona vekâlet edecekti. Bir rivayete göre Süleyman Paşa, Dârüssaâde Ağası Yûsuf Ağa vasıtasıyla Sultan Mehmed'den kendisine sınırsız yetki tanıyan ve hayatını garanti eden bir yazı almıştı (Hammer, XII, 196-197).

Serdânekrem Süleyman Paşa 19 Nisan 1686 tarihinde büyük bir merasimle sancak-ı şerifi ve hırka-i saâdeti teslim alarak Belgrad'a hareket etti. Burada yaptığı bazı askerî düzenlemelerin ardından 50.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. O sırada Budin, Duc de Lorraine kumandasındaki 90.000 kişilik Avusturya kuvvetlerine kuşatma altına alınmıştı (Marsigli, s. 233). Budin muhafazasında bulunan Abdi Paşa'dan peş peşe yardım talepleri gelmesine rağmen Süleyman Paşa, "Düşmanın kaleyi alması mümkün değildir" diyerek acele etmiyordu. Onun bu davranışı üzerine korkaklığına telmihen o dönemde, "Seninle etmeziz âheng-i perhâş / Uzaktan merhâbâ ey ayı kardaş" tekerlemesi söylenmiş (Tayyarzâde Atâ Bey, II, 143) ve genellikle Süleyman Paşa, Budin'in elden çıkmasının müsebbibi kabul edilmiştir (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 112). Budin yakınlarındaki Hamzabey menziline ulaşan ordu, Budin'i kurtarmak için 14 Ağustos günü kaleyi kuşatan Avusturyalılar'a hücum etti, fakat yenilip birkaç bin ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Süleyman Paşa, kaleye yardımcı kuvvet sokmak için eski serdarlar-

dan Sarhoş Ahmed Paşa kumandasında iki defa serdengeçti sevkettmeye çalıştıysa da şiddetle karşılık görmesi yüzünden ilk teşebbüste sadece 800 kadar Tatar serdengeçti içeriye girebildi. Fakat Budin'i kurtarma gayretleri bir sonuç vermedi. 16 Temmuz günü kaledeki cephanelikte bulunan 36.000 kantar barutun ateş alıp patlamasıyla 4000 Osmanlı askeri öldü ve yetmiş sekiz gündür kuşatma altındaki Budin elden çıktı (13 Şevval 1097 / 2 Eylül 1686). Süleyman Paşa bunun üzerine Ösek'e dönmek zorunda kaldı.

Avusturyalılar bir ay içerisinde Şimentorna, Şikloş, Peçuy, Segedin ve KAPOŞVAR gibi yerleri ele geçirdi (Silâhdar Mehmed Ağa, s. 1045 vd.). Segedin'i kurtarma girişimi başarısız olunca Osmanlı ordusu Varadin'e, oradan da Belgrad'a çekildi. Avusturyalılar o kış Macaristan'ın diğer yerlerini zaptetme hazırlıkları içinde geçirdi. Süleyman Paşa'nın Belgrad'da ordudaki mahlûlileri tesbit için yoklama yaptırması ve orduyu düzene sokma çalışmaları ıslahatçı yönünü gösterirse de (Ahmed Refik, s. 70-71) sipah ve silâhdar ocaklarındaki bu düzenlemeler askerin tepkisini çekti. Anadolu'dan ve merkezden sevk edilen askerlerin gelmesiyle güçlenen Osmanlı ordusu Belgrad'dan Ösek'e hareket etti. 50.000 civarındaki bu ordu Avusturya kuvvetlerini Valpo Kalesi civarında karşıladı. Aralıksız üç gün süren çatışma sonunda Avusturyalılar yenilip geri çekildi. Ardından yapılan istişarede alınan karara rağmen Süleyman Paşa, Drava nehrini geçerek Mohaç ovasına doğru kaçan Avusturya birliklerini takip ettirdi, fakat Osmanlı gücü Çatalköprü civarında yenilgiye uğradı. Bozgunun ardından ordu hazinesi, bütün cephane, mühimmat ve defterhane Avusturyalılar'ın eline düştü, Macaristan'da yine birçok kale elden çıktı. Ösek'te askeri toplayan Süleyman Paşa buradan Vilkovar yoluyla Varadin'e hareket etti, bu arada barış arayışlarında bulduysa da bu girişimleri sonuçsuz kaldı (*Zülfikar Paşa'nın Viyana Sefâreti*, s. 105-106).

O sırada Eğri müdafilerinden gelen yardım çağrılarını üzerine Süleyman Paşa, Eğri'ye erzak göndermek için Diyarbekir Beylerbeyi Câfer Paşa kumandasındaki bazı birlikleri Tuna nehrinin karşı yakasına geçirdi. Atlı birliklerin arasında Serçeşme Yeğen Osman Paşa idaresindeki leventler de vardı. Başlangıçta Eğri'ye gönderileceklerinden haberi olmayan askerler durumu öğrenince güzergâhın tehlikelerle dolu olduğunu öne sürerek bu görevi gitmek istemediler ve sadrazamın da kendilerini-

le birlikte gelmesi gerektiğini söylediler. Çıkan ayaklanmada, Süleyman Paşa'nın askeri düzene sokma çalışmalarının ve Serçeşme Yeğen Osman Paşa'nın tahriklerinin de etkili olduğu nakledilir (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 1). Gerçekten bir süre önce yapılan yoklamalardan duydukları memnuniyetsizliğe bir yılı aşkın zamandır Defterdar Seyyid Mustafa Paşa'nın kendilerine teslim edilmesini istediler. Sipah ve silâhdar zümreleriyle Serçeşme Yeğen Osman Paşa kumandasındaki leventler arasında çıkan ayaklanmaya diğer askerler de katıldı. Süleyman Paşa taleplerinin yerine getirileceğini, Eğri'ye kendisinin geleceğini söylemesine rağmen askerleri ikna edemedi. Atlılar ve leventler birleşip geri dönmelerini engellemek için kapatılan köprü'nün kapısını kırarak dönmeyi başardılar, "Bizim kendisiyle şer'î davamız vardır, sancak-ı şerifi ve mührü isteriz" sözleriyle de Süleyman Paşa'dan şikâyetçi oldular. Bu gelişmeler karşısında Süleyman Paşa çareyi yanına Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa, Ordu Kadısı Abdülbâki Ağa, Silâhdar Ağası Süleyman Ağa ile adı geçen defterdarı da alarak bir miktar adamıyla birlikte kaçmakta buldu (Silâhdar Mehmed Ağa, s. 1076 vd.). Serdâr-ı ekrem in otağını yağmalayan askerler orduda bulunan Halep Beylerbeyi Siyavuş Paşa'yı serdar ve sadâret kaymakamı ilân ettiler (2 Eylül 1687).

Bu arada isyancı liderler merkeze bir mahzar gönderip durumu ayrıntılarıyla padişaha bildirdiler. Burada özetle, Süleyman Paşa'nın kendilerine vaad ettiği erzak ve terakkilerin hiçbirini tam olarak vermediği, Belgrad'da yaptırdığı yoklamalarda yanlışlık ve usulsüzlüklerde bulunduğu, Varadin'de Eğri müdafilerine yardıma gidecek askerleri yağmur altında çadırsız bıraktığı gibi şikâyetler yer alıyordu. Ayrıca ordugâhı terkettiği için şer'an yarılanma da talep ettiler. Siyavuş Paşa'yı sadâret kaymakamı yaptıklarını bildirdiler ve mührün münasip kişiye verilmesini istediler (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 235-239). Öte yandan Süleyman Paşa, Tuna'daki bir savaş gemisiyle Belgrad üzerinden Rusçuk'a, oradan da İstanbul'a gitti (15 Eylül 1687). Bir süre Davutpaşa'daki çiftliğinde kaldıktan sonra kıyafet değiştirerek Sadâret Kaymakamı Receb Paşa ile görüştü. Ardından Kuruçeşme'deki yalısı civarında bulunan yahudi asıllı dostu Salamon'un evinde saklandı. D. Kantemir eserinde bu hususta farklı bir rivayet nakleder ve Süleyman Paşa'nın yirmi yedi gün Manolaki adlı Rum'un evinde gizlendiğini

yazar (*Osmanlı İmparatorluğunun*, s. 146). Bu arada sadâret mührünü ve sancak-ı şerifi elden padişaha göndermişti.

İsyancılar Dârüssaâde Ağası Yüsf Ağa'ya gönderilen mektuplarda ise Süleyman Paşa'nın katledilmesi isteniyordu. Padişah huzurunda yapılan toplantıda Rikâb Kaymakamı Receb Paşa mühre tâlip oldu ve mutlaka âsilerin hakkından geleceğini söyledi. Ancak ayaklanma halindeki orduyu yatıştırmak için Süleyman Paşa'yı azleden IV. Mehmed (19 Eylül 1687), Belgrad'da kalmaları şartıyla mührü Siyavuş Paşa'ya gönderdi ve onu sadrazam tayin etti (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 241-243). Birkaç hafta gizlenen Süleyman Paşa 8 Ekim'de bir Rum kadınla konuşurken yakalandı. Birkaç gün Kapiarası'nda tutulduktan sonra 7 Zilhicce 1098'de (14 Ekim 1687) Çavuşbaşı Haseki İbrâhim Ağa tarafından boğduruldu ve kesik başı Filibede'deki isyancı askerlere gönderildi. Kendi yaptırdığı cami kitâbesinin, "Cennet-i adne varıp anda Süleyman oldu" şeklindeki son mısraın ölüm yılına düşürülen tarihi verdiği nakledilir (Konyalı, I, 278; Haskan, I, 344).

Sadrazamlığı bir yıl dokuz ay iki gün süren Süleyman Paşa'nın vücudu, mîrâhurluğu zamanında Üsküdar'da Ahmediyeye'den Doğancılar'a çıkan yokuşun sol yanında inşa ettirdiği caminin mihrabı önüne defnedildi (Ayvansarâyî, II, 229). Onun burada ayrıca bir sıbyan mektebiyle çeşme de yaptırdığı bilinmektedir. Şair Nâbî'nin, "Dediler iç bu Süleyman çeşmesinden nûş bâd" mısraından anlaşıldığına göre (*Divan*, s. 84-85; Akün, XIX [1980], s. 55) Süleyman Paşa bu yapılarını 1088'de (1677) inşa ettirmiştir. Ayvansarâyî ise 1092 (1681) yılını verir (*Mecmûa-i Tevârih*, s. 62). Ayak ucunda kızı Fatma Hanım'ın kabri vardır. *Sicill-i Osmânî*'de bir

de oğlundan söz edilir. Camisi günümüze ulaşmışsa da mektebi ve çeşmesi mevcut değildir. *Hadikatü'l-cevâmi'*'de adına bir de mahallenin bulunduğu kaydı yer alır (II, 230). Camisi civarında 10 dönüm arsa üzerindeki saray görünümü konağı Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan Ahmediye yangınından kül olmuştur.

Süleyman Paşa gerek çağdaşı gerekse daha sonraki yerli tarihçiler tarafından hilekâr, sinsî, fitneci, zalim, yalancı gibi olumsuz sıfatlarla nitelenmiş, yabancı tarihçiler ise olumlu yönlerinden ve başarılarından da söz etmiştir. Yakışıklılığı ve tutumlu yönü ise ittifakla vurgulanmıştır. Çağdaşı bir kaynakta telâşlı biri olarak tanıtılır ve sadârete lâyık görülmez. Kendisini çok yakından tanıdığı anlaşılabilir meçhul bir gözlemci onu Bosna diliyle konuşmaya eğilimli, çok zengin, vaktinin çoğunu mektup kenarı yazmakla geçiren, kâtibinin yazdığı mektubu kötü yazısıyla derkenar eden, işleri ehliyle konuşmadan yürüten bir yönetici olarak anlatır (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 1).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme* (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 2008, s. 329, 407, 451; *Zülfikar Paşa'nın Viyana Sefâreti ve Esâreti* (haz. Mustafa Güler), s. 105-106; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 1; Nâbî, *Divan*, İstanbul 1292, s. 84-85; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 35, 78, 121, 171, 172, 173, 176, 199, 211, 214, 216-218, 222-223, 226-242, 245-249, 256; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 111-112; Silâhdar Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke* (haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, 2012), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 788, 922-927, 980 vd., 1000, 1022, 1023, 1032, 1035, 1045-1049, 1070-1075, 1076-1078, 1079-1081, 1089-1090, 1191, 1459; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, s. 81, 85, 98, 105, 106, 107-108, 110-113, 132, 145, 146, 152, 386, 392, 393; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 233, 234; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, III, 596, 605, 631; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, bk. İndeks; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 153, 171, 181, 187, 188, 193, 194, 197, 198, 199-202, 204, 215, 220; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 229-239; a.mif., *Mecmûa-i Tevârih* (nşr. Fahri Ç. Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 62; Hammer, *HEO*, XII, 159 vd., 193-197, 203-207, 210-214, 228-257; J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, V, 86, 88, 100; Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292, II, 142-144; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, IV, 176, 179-180, 187-191, 193, 195-196, 198; *Sicill-i Osmânî*, III, 69; Ahmed Refik [Altınay], *Felâket Seneleri: 1094-1110*, İstanbul 1332, s. 65-74; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, bk. İndeks; III/2, s. 425-426; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 277-280; II, 106,

Sarı Süleyman Paşa'nın Üsküdar'da yaptırdığı caminin haziresindeki mezar taşı

249; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 343-346; Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi ile İlgili Bir Konuşma Zabtı", *TM*, XIX (1980), s. 7-64.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

SÜLEYMAN SIRRI

(1851-1931)

Beyazıt Camii dersîâmı,
dil ve din âlimi.

Kendi doldurduğu tercüme-i hâl varakasına göre 1267'de (1851), nüfus tezkesine göre ise 1271'de (1855) o dönemde İçel sancağına bağlı olan Ermenek kasabasında (günümüzde Karaman ilinin Ermenek ilçesi) doğdu. Mezar taşındaki 1849 yılı hicrî yılı milâdîye çevirirken yapılan yanlıştan kaynaklanmış olmalıdır. Babası Abdullah Zühdü, dedesi Hüseyin Hüsnü'dür. Önce medreseye girip sarf ve nahiv okuduktan sonra Ermenek Rüşdiye Mektebi'nden mezun oldu (1870). Tekrar medreseye dönerek dil ve edebiyat yanında şer'î ilimlerden İbrâhim el-Halebî'nin Hanefî fıkına dair *Mülteka'l-ebhur*'una kadar ders gördü ve ardından öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gitti. Beyazıt Camii dersîâmılarından Ermenekli Mehmed Aynî Efendi'nin derslerine devam edip icâzetnâme aldı. Bazı talebelerine verdiği icâzetnâmelerde Ermenek ve İstanbul'da ders aldığı hocalarından on tanesinin ismini kaydeder (*İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, vr. 3^a-4^b; Osman Huldi, vr. 3^a-4^a).

14 Eylül 1876'da Beşiktaş Mekteb-i Rüşdiyye-i Askerîsi'ne Arapça muallimi olarak tayin edildi. Ayrıca İstanbul Sultânîsi'nde din dersi öğretmenliği yaptı. 1879'da Beyazıt Camii'nde ders vermeye başladı. Dört yıl sonra kendisine hareket-i hâric dereceyle İstanbul müderrisliği tevcih edildi. 14 Ocak 1892'de hareket-i dâhileye, 13 Şubat 1898'de Süleymaniye'ye, 13 Mart 1899'da mahreç mevleviyetlerinden İzmir mevleviyetine, 18 Ocak 1902'de bilâd-i hamseden Bursa pâyesine ve 2 Aralık 1903'te Haremeyn-i Muhteremeyn pâyesine yükseldi. Öte yandan 16 Ekim 1890'da fahrî olarak şeyhülislâmlık bünyesindeki Tedkik-i Müellefât-ı Şer'iyye Encümeni üyeliğine getirildi. 14 Aralık 1894'te Maarif Nezâreti Encümeni-i Teftiş ve Muâyene üyeliğine nakledildi. Yazdığı *Esbâbü'l-felâh*, *Hulâsatü'l-efkâr* ve *Kifâyetü'l-müntehâ* adlı eserleriyle görevlerindeki başarısından dolayı Maarif Nâzırı Zühdü'nün

talebi üzerine 15 Temmuz 1895'te Gümüş İmtiyaz madalyası ve dördüncü rütbeden Mecîdî nişanı ile ödüllendirildi. 16 Eylül 1898'de mevcut memuriyetlerine Mekteb-i Hukuk muallimliği ilâve edildi. 14 Ekim 1900'de görevlerine Dârülfünun Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi fık muallimliği de eklendi. 12 Aralık 1902'de Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti başkanlığına tayin edildi. 1904'te hacca gitti. 15 Nisan 1907'de Meclis-i Maarif üyeliğine getirildi. II. Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Maarif'te yapılan düzenleme çerçevesinde 21 Ağustos 1908'de üyelikten kadro dışı bırakıldı. 1 Aralık 1913'te Dârülfünun'daki görevinden emekliye ayrıldı. 28 Ağustos 1931 Cuma günü vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi. Cumhuriyet döneminde çeşitli illerde valilik yapan Tefik Sırrı Gür (ö. 1959) onun oğludur.

Süleyman Sırrı, memuriyet hayatı boyunca üstlendiği görevlerin yanında eser yazmakla da meşgul olmuş, emekli olduktan sonra telif faaliyetine devam etmiştir. Eserlerine takriz yazarların isim ve görevleriyle müellif hakkında yaptıkları değerlendirmelere bakıldığında onun şeyhülislâmlık, dârülfünun, Maarif Nezâreti ve tasavvuf çevrelerinde oldukça seçkin bir yere sahip olduğu görülür. Tercüme-i hâl varakasında Arapça ve Farsça konuşup yazabildiğini söyleyen Süleyman Sırrı'nın *Miiftâhu'l-akâid* adlı eserinin başında yer alan "Münâcât"ından şiire de ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. Arapça ve Türkçe on yedi telif ve tercüme eseri olan Süleyman Sırrı'nın eserlerinin çoğu neşredilmiştir. Henüz basılmamış olanların müellif nüshaları, 1927'de kitaplarını vakfettiği Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Bölümü'ndedir. **Telif.** 1. *Esbâbü'l-felâh* (İstanbul 1302). Her birinde bir âyetin çeşitli kaynaklardan yapılan iktibaslarla tefsir edildiği kırk iki bölümden (meclis) oluşmaktadır. İlk yedi bölümde Mü'minûn sûresinin ilk âyetleri tefsir edildiğinden eser bazı kaynaklarda Mü'minûn sûresinin tefsiri olarak geçmektedir. Arapça olan eserin başında ve sonunda yer alan vaaza başlama ve bitirme duaları Arapça-Türkçe karışıktır. Eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki nüshasının (Veliyyüddin Efendi, nr. 3901) kenarlarında ve ek sayfalarda pek çok not bulunmaktadır. 2. *Mi'yârü'l-makâl* (İstanbul 1303). Mantık ilmine ait konuların önce Arapça, ardından Türkçe işlendiği bir risâledir. Kütüphane kayıtlarında ve bazı araştırmalarda yanlışlıkla Giritli Sırrı Paşa'ya nisbet edilen

eser üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Elif Özel, *Giritli Sırrı Paşa'nın Türk Düşüncesine Katkıları Mi'yârü'l-Makâl Adlı Eserinin Tercümesi ve Mantık Anlayışı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012). 3. *Hulâsatü'l-efkâr 'alâ Şerhi'l-'Alâka* (İstanbul 1305). Mahmûd el-Antâkî'nin mecaz ve kinayeye dair *el-'Alâka* adlı risâlesine Hâfız Seyyid tarafından yazılan şerh üzerine "kavlühü" tarzında yapılmış bir hâşiyedir. 4. *Kifâyetü'l-müntehâ fi şerhi Kifâyeti'l-mübtedâ*. Birgivi'nin sarf ilmine dair Türkçe eserinin karışık metotla yazılmış Arapça şerhidir (İstanbul 1312; müellif hattı nüshası: Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 4093). 5. *Kenzü'l-akâid* (İstanbul 1315, 1316). Bir mukaddime, altı bab ve bir hâtîme çerçevesinde metin ve şerh üslûbuyla kelâm konularının delilleriyle birlikte ele alındığı bir eserdir. Müellif bu eserini *Miiftâhu'l-akâid* adıyla ihtisar etmiştir (İstanbul 1321). 6. *Teshîlü'l-lehceti ve's-sarf fi usûli'l-mükâlemeti'l-Arabiyye* (İstanbul 1316, 1325, 1328). İki bölümde oluşan eserin birinci bölümünde sarf, ikinci bölümünde nahiv konuları, diyaloglardan meydana gelen bol çeviri alıştırmalarıyla dönemi için modern sayılabilecek bir tarzda işlenmiştir. 7. *Hulâsatü'l-Muhtâreyn* (İstanbul 1324). Mekteb-i Hukuk öğrencileri için kaleme

Süleyman Sırrı'nın emeklilik dilekçesi (BA, MF.MKT, nr. 1193-54)

